

Opravila: Michaela Bartošová, bartosov@fss.muni.cz

Přečtěte si ještě jednou pozorně zadání výzkumu, který máte provést a upravte návrh podle komentářů.

Celé skupiny populace se díky realitě soudobého socioekonomického systému ocitají v ekonomicky i sociálně marginálním postavení. Nejedná se pouze o bezdomovce, nezaměstnané, ale i kategorie tzv. “podzaměstnaných” (osoby pracující za nízkou mzdu v dočasných a nejistých zaměstnáních), ekonomicky slabé seniory, samoživitelky a další, z nichž se rekrutuje podstatná část příjemců sociálních dávek. Sociálně vyloučení lidé čelí diskriminaci v nejrůznějších oblastech svého života jak ze strany občanské společnosti, tak ze strany veřejné správy (příkladem jsou nezákonné praktiky v nájemních vztazích u obecních bytů či dokonce domů s pečovatelskou službou, násilí obecních strážníků vůči bezdomovcům či žebrákům a podobně).

Stále aktuálnějším fenoménem sociálního vyloučení ve vyspělých zemích se v posledních letech zabývá řada odborníků jak na úrovni Evropské unie, tak i u nás. Souhrnná zpráva ze zasedání komise a rady EU pro sociální inkluzi zabývající se problémy koheze společností států Evropské unie z roku 2004 definuje sociální vyloučení (exkluzi) jako nedostatek participace: *„Sociální vyloučení je proces, který vytlačuje určité jedince na okraj společnosti a brání jim v plné participaci z důvodu jejich chudoby, nedostatku základních kompetencí a příležitostí k celoživotnímu vzdělávání nebo v důsledku diskriminace. Tímto se vzdalují od stálého zaměstnání, příjmu a vzdělávacích příležitostí, stejně jako od společenských či veřejných sítí a aktivit. Mají nedostatečný přístup k mocenským a rozhodovacím orgánům. a proto se často cítí bezmocní a neschopní ovlivňovat rozhodnutí, která se dotýkají jejich každodenní život.“* (Rada Evropské unie, 2004, str. 10).

V minulosti se sociologický výzkum zaměřoval převážně na zjišťování míry chudoby jako hlavního indikátoru sociální exkluze. Z definice Rady Evropské unie je ale zřejmé, že koncept sociálního vyloučení je konceptem multidimenzionálním a proto jej nelze jednoduše srovnávat či zaměňovat s konceptem chudoby, který je pouze jedinou dimenzí z široké škály. David G. Mayes uvádí k vysvětlení toho, co můžeme chápat pod pojmem sociální exkluze, že ji nelze zaměňovat jednoduše s konceptem chudoby, ale je nutno ji vnímat jako širší koncept odkazující nejen na nedostatek peněžního příjmu, ale také na nedostatek pohodlí doma, nedostatek stálého zaměstnání, špatný zdravotní stav, špatné bydlení, nedostatek sociálních kontaktů a potřebného vzdělání, což souvisí s nepříznivými životními podmínkami a multidimenzionální relativní deprivací (Mayes, 2001).

Zatímco koncept chudoby se zaměřuje na měření statického jevu ve společnosti, tedy na míru chudoby, koncept sociální exkluze se zabývá procesem sociálního vyloučení a jeho aspekty. Jedná se tedy o zkoumání dynamického děje, což umožňuje pohled na realitu v časoprostorových souvislostech, tedy na ose minulost – budoucnost spolu s příčinami a důsledky. Koncept sociální exkluze je tedy komplexem vzájemně provázaných sociálních jevů. Například T. Sirovátka mluví o sociální exkluzi jako o rozpadu či absenci sociálních vztahů spolu s nedostatečnou sociální participací a vztahuje soc. exkluzi k různým druhům sociálních znevýhodnění jako je například dlouhodobá či opakovaná nezaměstnanost, nestabilita rodiny, úpadek třídní solidarity, nebo znevýhodnění v sousedském prostředí (Sirovátka, 1997).

V praxi existuje mnoho oblastí, ze kterých mohou být lidé vyloučeni: může jít o vyloučení z placeného zaměstnání, výdělků, vlastnictví, bydlení, vzdělání, zdravotní péče, ekonomického a kulturního kapitálu, participace na komunitních aktivitách, občanství atd.

Dimenze sociálního vyloučení jsou určovány různými způsoby, jako například (Eurostat, 1996): 1. sociální (rodina, pracovní trh, sousedství, společnost), 2. ekonomické, např. zdroje (výdělků, úspory, majetek), trh zboží a služeb, 3. institucionální, např. justice, vzdělání, zdravotní péče, politická práva, 4. lokální, např. demografická (migrace), obslužnost (doprava, komunikace), 5. symbolické, např. identita, sebeúcta, základní schopnosti, zájmy a motivace.

Mareš (2006, str. 22) uvádí jako hlavní zdroje exkluze ekonomické, politické a sociální vyloučení. Ekonomickým vyloučením je dle Mareše vyloučení ze životního standardu a životních šancí obvyklých ve společnosti, v praktické podobě se projevuje jako vyloučení z placené práce či vyloučení z „dobré práce“. Politické vyloučení představuje upření občanských, politických a základních lidských práv a vyloučení z vlivu na společnost i na vlastní osud. Sociální vyloučení v užším smyslu brání lidem sdílet určité sociální statusy či sociální instituce, jde o vyloučení ze sociálních, ekonomických, politických a kulturních systémů, které podmiňují sociální integraci jedince do společnosti.

Percy-Smith (2000a) zdůrazňuje, že důležitým aspektem sociální exkluze je její komplexní povaha. Jednotlivé faktory vyloučení v různých dimenzích se mohou vzájemně ovlivňovat a posilovat a mohou tak mít akcelerující vliv na proces sociální exkluze. Kromě ekonomické, politické a sociální dimenze uvádí i lokálně-komunitní, individuální, skupinovou a prostorovou dimenzi sociální exkluze. K formám ekonomického vyloučení patří dle Percy-Smith zejména dlouhodobá nezaměstnanost, přítomnost nezaměstnanosti v domácnosti a příjmová chudoba. Mezi indikátory sociálního vyloučení řadí rozpad tradičního modelu domácností, bezdomovectví, nechtěné těhotenství nezletilých, kriminalitu. Politická exkluze zahrnuje dle Percy-Smith takové projevy jako je nízká účast ve volbách a komunitních aktivitách, upírání politických práv a nedůvěru v politické orgány. Percy-Smith uvádí navíc i dimenzi individuálních faktorů (špatné fyzické či psychické zdraví, chybějící vzdělání, nedostatek sebedůvěry), dimenzi skupinovou (výskyt charakteristik vyloučení v určitých skupinách, jako např. u starých lidí, handicapovaných osob, etnických minorit), lokálně-komunitní dimenzi (degradace území, špatná úroveň bydlení a nedostatečnou vybavenost lokálními službami) a prostorovou dimenzi, která představuje koncentraci velkého počtu osob žijících na územích exkludovaném od zbytku populace.

I Rodgers (1995) poukazuje na provázanost jednotlivých dimenzí sociální exkluze; rozlišuje čtyři hlavní typy exkluze: 1. exkluze ze zboží a služeb (projevuje se jako nízká úroveň konzumace, ale patří sem i bydlení a vzdělání), 2. exkluze z trhu práce (nepatří sem jen účast či neúčast na trhu práce, tj. zaměstnanost či nezaměstnanost, ale také exkluze z dobré a jisté a bezpečné práce, např. zaměstnání na zkrácený pracovní úvazek), 3. exkluze z bezpečí, sem patří např. vyloučení z bezpečí ve fyzickém smyslu, dále ohrožení jistoty živobytí (ve smyslu nezaměstnanosti) a také vyloučení ve smyslu ochrany před nepředvídatelnými událostmi života (nehoda, smrt), 4. exkluze vztahující se na lidská práva jako prostředek k zabezpečení blahobytu.

Základní výzkumná otázka:

Jak ovlivňují osobnostní charakteristiky spolu s ostatními zvolenými charakteristikami (např. místo a způsob bydlení, pozice na pracovním trhu) jednotlivců a jejich domácností míru jejich sociálního vyloučení.

Vedlejší otázky:

Komentář [b2]: Text je sice dlouhý a obsáhlý, ale možná trochu zbytečně. Nejde o to postihnout celou problematiku, ale jasně a stručně formulovat pracovní definici sledovaného jevu a určit si jeho základní dimenze.

Komentář [b3]: Hlavní otázka má být jasná, jít k jádru problému a zároveň být obecná. Zkuste ji formulovat lépe.

Jaký je subjektivní náhled sociálně vyloučených osob na jejich vlastní situaci?
V jakých hlavních dimenzích se projevuje sociální vyloučení mezi českou populací?
Je ekonomická dimenze pro sociální exkluzi nejvýznamnější?
Jaký má na sociální exkluzi vliv pohlaví, věk, vzdělání, rodinný stav a etnicita?
Jak ovlivňuje sociální exkluze bytovou situaci?
Jaký vliv má sociální exkluze na míru společenských kontaktů?
Jak souvisí míra sociálního vyloučení na velikosti obce a na vlastnostech lokality?

Komentář [b4]: Neměla by otázka tohoto typu stát náhodou naopak? Přemýšlejte, co vlastně zjišťujete!

Hypotézy:

Vyšší počet nezaopatřených dětí v domácnosti a neúplnost rodiny zvyšují riziko sociální exkluze.

Příslušníci minoritních etnických skupin, zejména Rómové, jsou více ohroženi sociálním vyloučením, než příslušníci většinového etnika.

Lidé s nižším dosaženým vzděláním jsou více ohroženi sociální exkluzí, než lidé s vyšším vzděláním.

Subjektivní míra sociální exkluze je nižší u osob s vyšším vzděláním a u mladších osob.

Ve větších obcích se vyskytuje vyšší míra sociálního vyloučení než v menších obcích.

Dlouhodobá nezaměstnanost či kumulovaná nezaměstnanost v domácnosti zvyšují riziko sociální exkluze v porovnání s krátkodobější zaměstnaností.

U sociálně vyloučených osoby je nižší míra společenských kontaktů.

Komentář [b5]: Hypotézy by měly logicky navazovat na otázky – je tomu u Vás opravdu tak?

Literatura:

Eurostat: Non-Monetary Indicators of Poverty and Social Exclusion – Final Report. Eurostat 1996.

<http://europa.eu.int/en/comm/eurostat/research/supcom.95/02/result/result02.pdf>

Mareš, P. 2006. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Mayes, David G. 2001. *Social exclusion and european policy*. Cheltenham : Edward Edgar.

Percy-Smith, J. 2000a. „Introduction: The Contours of Social Exclusion“. Pp. 1-21 in *Policy Response to Social Exclusion*, ed. by J. Percy-Smith. Buckingham: Open University Press.

Rada Evropské unie: Joint report by the Commission and the Council on social inclusion. Evropská unie. Brusel 2004.

http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf

Sirovátka, T. 1997. *Marginalizace na pracovním trhu: příčiny diskvalifikace a selhávání pracovní síly*. Brno: Masarykova univerzita.